

अग्निः सोमेन संयुक्त एकयोनित्वमागतः । अग्नीषोममयं तस्माज्जगत् कृत्स्नं चराचरं ।
अपि हि पुराणे भवति एकयोन्यात्मकावग्नीषोमौ देवताश्चाग्निमुखा इति । एकयोनित्वाच्च परस्परमर्हन्ता लोकानधा-
रयन्त इति ।

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि मोक्षधर्मपर्वणि नारायणीये त्रिचत्वारिंशदधिकत्रिंशतोऽध्यायः ॥ ३४३ ॥

॥ अर्जुन उवाच ॥ अग्नीषोमौ कथं पूर्वमेकयोनौ प्रवर्तितौ । एव मे संशयो जातस्तच्छिन्धि मधुसूदन ।

॥ श्रीभगवानुवाच ॥ हन्त ते वर्त्तयिष्यामि पुराणं पाण्डुनन्दन । आत्मतेजोद्भवं पार्थ शृणुष्वैकमना मम ।

सम्प्रचालनकालेऽतिक्रान्ते चतुर्युगसहस्रान्ते । अव्यक्ते सर्वभूतप्रलये सर्वभूतस्थावरजङ्गमे ।

१२१६

ज्यातिर्धरिणवायुरहिते अन्धे तमसि जलैकार्णवे लोके । आप इत्येवं ब्रह्मभूतं संज्ञकेऽद्वितीये प्रतिष्ठिते ।

न वै रात्र्यां न दिवसे न सति नासति न व्यक्ते न चाप्यव्यक्ते व्यवस्थिते । एवमस्यामवस्थायां नारायणगुणाश्रयादजरा-
मरादनिन्द्यादयाच्चादसम्भवात् सत्यादहिंसासललामादिविधप्रवृत्तिविशेषादवैरादव्यादमरादजरादमूर्त्तितः सर्वव्या-
पिनः सर्वकर्तुः शाश्वतस्तमसः पुरुषः प्रादुर्भूतो हरिरव्ययः ।

निदर्शनमपि ह्यत्र भवति ॥ नासीदहो न राचिरासीन्न सदासीन्नासदासीत्तम एव पुरस्तादभवद्विश्वरूपं । सा विश्व-
रूपस्य रजनी हि एवमस्योर्ध्वाऽनुभाष्यः ।

तस्येदानीं तमसः सम्भवस्य पुरुषस्य ब्रह्मयोनेर्ब्रह्मणः प्रादुर्भावे स पुरुषः प्रजाः सिद्धयन्माणो नेत्राभ्यामग्नीषोमौ समर्ज्य ।
ततो भूतसर्गेषु सृष्टेषु प्रजाः क्रमवशाद्ब्रह्मवत्तमुपातिष्ठन् । यः सोमस्तद्ब्रह्म यद्ब्रह्म ते ब्राह्मणाः योऽग्निस्तत्त्वं चत्वाद्ब्रह्म बल-
वत्तरं कस्मादिति लोकप्रत्यक्षगुणमेतत् तद्यथा ।

ब्राह्मणेभ्यः परं भूतं नोत्पन्नपूर्वं दीप्यमानेऽग्नौ जुहोति यो ब्राह्मणमुखे जुहोतीति कृत्वा ब्रवीमि भूतसर्गः कृता
ब्रह्मणा भूतानि च प्रतिष्ठाप्य त्रैलोक्यं धार्यत इति मन्त्रवादोऽपि हि भवति । त्वमग्ने यज्ञानां हेता विश्वेषां हितो देवानां
मानुषाणाञ्च जगत इति । निदर्शनश्चात्र भवति विश्वेषामग्ने यज्ञानां त्वं हेतेति त्वं हितो देवैर्मनुष्यैर्जगत इति ।

१२१७

अग्निर्हि यज्ञानां हेता कर्त्ता स चाग्निर्ब्रह्म । नष्टृते मन्त्राणां हवनमस्ति न विना पुरुषं तपः सम्भवति हविर्मन्त्राणां
सम्यूजाविद्यते देवमानुषश्चक्षीणामनेन त्वं हेतेति नियुक्तः ।

ये च मानुषहोत्राधिकारास्ते च ब्राह्मणस्य हि याजनं विधीयते न चत्तवैश्वयोर्दिजात्योस्तस्माद्ब्राह्मणा अग्निभूता यज्ञानुद-
हन्ति ।

यज्ञास्ते देवास्तर्पयन्ति देवाः पृथिवीं भावयन्ति शतपथेऽपि हि ब्राह्मणमुखे भवति ।

अग्नौ समिद्धे स जुहोति यो विद्वान् ब्राह्मणमुखेनाहुतिं जुहोति । एवमप्यग्निभूता ब्राह्मणा विद्वांसोऽग्निं भावयन्ति ।

अग्निर्विष्णुः सर्वभूतान्यनुप्रविश्य प्राणानधारयन्तीति । अपि चात्र सनत्कुमारगीताः श्लोका भवन्ति ।

१२१८

ब्रह्मा विश्वं सृजत् पूर्वं सर्वादिर्निरवस्कृतं । ब्रह्मधोऽर्द्धं दिवं गच्छन्त्यमरा ब्रह्मयोनयः ।

ब्राह्मणानां मतिर्वाक्यं कर्मश्रद्धातपांसि च । धारयन्ति महीं द्याञ्च शैव्यो वागमृतं तथा ।

नास्ति सत्यात् परो धर्मो नास्ति मातृसमो गुरुः । ब्राह्मणेभ्यः परं नास्ति प्रेत्य चेह च भूतले ।

नैषामुच्चा वहति नोतवाहा न गर्गरो मथ्यति सम्प्रदाने । अपध्वस्ता दस्युभूता भवन्ति येषां राष्ट्रे ब्राह्मणा वृत्तिहीनाः ।